

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ
14-16 ΙΟΥΛΙΟΥ 2023

ΠΗΛΙΟ - ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΜΙΑ ΔΙΑΡΚΗΣ ΣΧΕΣΗ ΑΙΩΝΩΝ

Ιερός Ναός του Πρωτάτου, Άγιον Όρος

Καθολικό Ιεράς Μονής Φλαμουρίου, Πήλιο

[ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ]

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

ΤΙΜ ΒΥΝΕΡ

ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΖΩΗΣ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

16 ΙΟΥΛΙΟΥ
30 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2023

ΖΑΓΟΡΑ ΠΗΛΙΟΥ 2023

ΠΗΛΙΟ - ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
ΜΙΑ ΔΙΑΡΚΗΣ ΣΧΕΣΗ ΑΙΩΝΩΝ

[ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ]

ΖΑΓΟΡΑ ΠΗΛΙΟΥ 2023

Η Αγιορειτική Εστία ιδρύθηκε ως αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία το 2000 από τον Δήμο Θεσσαλονίκης και την Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους και αποτελεί τη λειτουργική συνέχεια της έκθεσης «Θησαυροί του Αγίου Όρους», που παρουσιάστηκε στη Θεσσαλονίκη το 1997 από τον Οργανισμό Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης «Θεσσαλονίκη 1997».

Σκοπός της Αγιορειτικής Εστίας είναι η προβολή και ανάδειξη της μακράς μοναστικής παράδοσης του Αγίου Όρους, της μεγάλης πνευματικής και πολιτιστικής παρακαταθήκης του καθώς και της ιστορικής και πολιτιστικής διαδρομής του. Οι στόχοι της Αγιορειτικής Εστίας επιτυγχάνονται με την οργάνωση και παρουσίαση εκθέσεων στην Ελλάδα

και το εξωτερικό, με την παραγωγή εκδόσεων, με τη διοργάνωση συνεδρίων και εξειδικευμένων επιστημονικών ερευνών, με τη διοργάνωση εικαστικών προγραμμάτων και με πλήθος άλλων εκδηλώσεων.

Στη διάρκεια της λειτουργίας της, η Αγιορειτική Εστία, υπηρετώντας πάντα τους καταστατικούς της στόχους, παρουσίασε πλήθος εκθέσεων, εξέδωσε πολύτιμες εκδόσεις, οργάνωσε συνέδρια και εργαστήρια για την επιστημονική κοινότητα και ενίσχυσε την αθωνική έρευνα. Κυρίως δε, επανέφερε στο προσκήνιο και ισχυροποίησε τις μακράιωνες σχέσεις της πόλης του Αγίου Δημητρίου με το Άγιον Όρος, καθιστώντας τη Θεσσαλονίκη πύλη του Αγίου Όρους σε ολόκληρη την οικουμένη.

Για περισσότερες πληροφορίες: www.agioritikiestia.gr

Για ηλεκτρονικές αγορές: www.eshop.agioritikiestia.gr

Διοικείται από επταμελές Διοικητικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του εκάστοτε Δημάρχου Θεσσαλονίκης, έχει δε ως Επίτιμο Πρόεδρο τον εκάστοτε Πρωτεπιστάτη του Αγίου Όρους. Η σύνθεση του παρόντος Διοικητικού Συμβουλίου για την τετραετία 2019–2023 έχει ως εξής:

Πρόεδρος

Κωνσταντίνος Ζέρβας,
Δήμαρχος Θεσσαλονίκης

Α΄ Αντιπρόεδρος

Γέρων Συμεών Διονυσιάτης

Β΄ Αντιπρόεδρος / Αναπληρωτής
Πρόεδρου Δ.Σ.

Ερωτόκριτος Θεοτοκάτος,
Αντιδήμαρχος Περιβάλλοντος του
Δήμου Θεσσαλονίκης

Τακτικά Μέλη

Ιερομόναχος Φιλόθεος

Κουτλουμουσιανός
Ιερομόναχος Θεόφιλος

Παντοκρατορινός

Πέτρος Λεκάκης, Πρόεδρος
του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου
Θεσσαλονίκης

Στέφανος Γωγάκος, Δημοτικός
Σύμβουλος του Δήμου Θεσσαλονίκης

Αναπληρωματικά Μέλη

Αρχιμανδίτης Μεθόδιος,
Καθηγούμενος της Ι. Μ. Χιλανδαρίου
Γέρων Ταράσιος Κουτλουμουσιανός
Ιερομόναχος Επιφάνιος
Παντοκρατορινός

Ιωάννης Κουριαννίδης, Δημοτικός
Σύμβουλος του Δήμου Θεσσαλονίκης
Βασίλειος Μωυσιδής, Δημοτικός
Σύμβουλος του Δήμου Θεσσαλονίκης
Αθανάσιος Βρίτσας, Επιστημονικός
Συνεργάτης Δημάρχου Θεσσαλονίκης

Εισηγητής

Αναστάσιος Ντούρος, Διευθυντής
της Αγιορειτικής Εστίας

Γραμματέας

Μαρία Γιαννέλου, Προϊσταμένη
Οικονομικών & Διοικητικών υπηρεσιών
της Αγιορειτικής Εστίας

Η Εταιρία Γραμμάτων και Τεχνών Πηλίου (συντ. Ε.Γ.Τ.Π.) - στην αγγλική: *Pelion Letters and Arts Society* (συντ. PeLeAS) ιδρύθηκε στις αρχές του 2020 από μόνιμους και εποχιακούς κατοίκους του Πηλίου, δημότες κάποιου από τους δήμους του, έλκοντες την καταγωγή απ' αυτό, καθώς και επιστήμονες, καλλιτέχνες και άλλους που ασχολήθηκαν με θέματά του. Πρόκειται για σωματείο του οποίου το καταστατικό εγκρίθηκε και δημοσιεύτηκε στο οικείο βιβλίο του Πρωτοδικείου Βόλου στις 27.1.2020 με αριθμό 2494.

Κατά το καταστατικό της η Ε.Γ.Τ.Π. δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Σκοπός της είναι να συμβάλλει στη μελέτη και ανάδειξη της ιστορίας και της εν γένει κληρονομιάς του Πηλίου και στην καλλιέργεια και προβολή των γραμμάτων, των τεχνών και γενικότερα του πολιτισμού αλλά και της περιβαλλοντικής συνείδησης στην περιοχή με εκδηλώσεις και δράσεις περί τα γράμματα, τις τέχνες και το περιβάλλον και ειδικότερα με τη διοργάνωση σεμιναρίων, ημερίδων και συνεδρίων με τα παραπάνω αντικείμενα κ.λπ. (λεπτομερώς αναφέ-

ρονται στο καταστατικό). Μπορεί, δε, να συνεργάζεται με όλους τους σχετικούς με τους σκοπούς της ακαδημαϊκούς και πνευματικούς φορείς της χώρας, αλλά και του εξωτερικού. Επίσης μπορεί να προβαίνει σε δράσεις διαφημιστικές των σκοπών της, σε εκδόσεις περιοδικές ή όχι, σε δημόσιες παρεμβάσεις κ.λπ.

Στην τριετή διαδρομή της η Ε.Γ.Τ.Π. ενέγραψε στο ενεργητικό της σειρά εκδηλώσεων με σημαντικότερο, ασφαλώς, το Διεθνές Συμπόσιο με θέμα «Πηλιορείτες Λόγιοι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού» τον Ιούλιο του 2022 στη Ζαγορά και τις Μηλιές υπό την επιστημονική επιμέλεια του κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη και υπό την αιγίδα της Επιτροπής «Ελλάδα 2021» και εκείνην του Υπουργείου Πολιτισμού. Ιδιαίτερη αξία είχαν εξάλλου το 2021 οι διαλέξεις επί τη συμπλήρωσι 200 χρόνων από την Επανάσταση και μία θεατρική παράσταση, αλλά και τα αφιερώματα - παρουσιάσεις βιβλίων το καλοκαίρι του 2020, 2021 και 2022.

Τα ιδρυτικά μέλη της εταιρίας ήσαν είκοσι έξι και στα μέσα του 2023 είναι εβδομήντα.

Η εταιρία διοικείται από Διοικητικό Συμβούλιο που απαρτίζουν οι εξής:

Διογένης Καραγιαννακίδης, Δρ. Ν. Δικηγόρος, Πρόεδρος
Φώτης Τσολακίδης, Δικηγόρος - Ψυχαναλυτής, Γραμματέας
Γιάννης Κουτσαφτής, Εκδότης, Ταμίας
Μαρία Νάνου, Ιστορικός βυζαντινής τέχνης, Μέλος
Δημήτρης Τσιμπούκης, Πολιτικός μηχανικός, Μέλος

Πληροφορίες: www.peleassociety.com

e-mail: peleassociety@gmail.com

Πήλιο – Άγιον Όρος Μια διαρκής σχέση αιώνων

Το Άγιον Όρος καθ' όλη τη διάρκεια της υπερχιλιετούς ιστορίας του, υπήρξε προπύργιο της ορθόδοξης πίστης και παράδοσης διαδραματίζοντας κορυφαίο ρόλο στη διάδοση του ορθόδοξου μοναστικού ιδεώδους όχι μόνο σε περιοχές της ελλαδικής χερσονήσου αλλά και στην ευρύτερη Βαλκανική και πέρα από αυτήν, είτε μέσα από την λειτουργία του θεσμού των Μετοχιών είτε με τη δράση μεμονωμένων μοναχών.

Το Πήλιο, ένας τόπος πανομοιότυπου φυσικού περιβάλλοντος, αλλά συνάμα ένα «άγιον όρος» κι αυτό το ίδιο, κατάσπαρτο ήδη από τα βυζαντινά χρόνια από μικρά και μεγάλα μοναστικά ιδρύματα, ήταν εύλογο να συνδεθεί στενά με τον Άθωνα. Αδιάψευστοι μάρτυρες της σύνδεσης αυτής υπήρξαν τα πολλά αγιορείτικα μετόχια αλλά και σημαντικά αυτοτελή μοναστήρια που ίδρυσαν μεγάλες μορφές αγιορειτών, όπως ο άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω, ιδρυτής της μονής Σουρβιάς και ο όσιος Συμεών ο ανυπόδητος και μονοχίτων, ιδρυτής της μονής Φλαμουρίου. Συνέπεια, δε, της πνευματικής σύνδεσης Πηλίου - Άθωνος πρέπει να θεωρηθεί η έντονη προσέλευση Πηλιορειτών στα αγιορείτικα μοναστήρια, η γόνιμη επικοινωνία μεταξύ των δύο τόπων, η πνευματική δράση σημαντικών προσωπικοτήτων όπως ο Αγιορείτης Ιερομόναχος Διονύσιος ο Ζαγοραίος και πολλοί άλλοι. Παράλληλα, η περιοχή του Πηλίου, κυρίως από τα τέλη του 18^{ου} και κατά τον 19^ο αιώνα, αναδεικνύεται σε τόπο υποδοχής Αγιορειτών καλλιτεχνών, το έργο των οποίων επιδρά καθοριστικά στην εξέλιξη της τοπικής καλλιτεχνικής παραγωγής.

Στόχος του Επιστημονικού Συμποσίου είναι η ανάδειξη των διαχρονικών και πολυσύνθετων σχέσεων του Αγίου Όρους με το Πήλιο και την ευρύτερη περιοχή καθώς επίσης και η διεύρυνση του επιστημονικού διαλόγου με κύριο άξονα την ιστορική, πνευματική και πολιτιστική σύνδεση των δύο τόπων. Στο εν λόγω συμπό-

σιο έχουν κληθεί να εισφέρουν τη γνώση και την εμπειρία τους επιστήμονες και ερευνητές στο πλαίσιο των ακόλουθων θεματικών ενότητων:

- Ιστορική σχέση των δύο τόπων (π.χ. εποικίσεις / ίδρυση μονών στο Πήλιο από Αγιορείτες, Πηλιορείτες στο Άγιον Όρος).
- Ιστορικές / πνευματικές μορφές Πηλιορειτών - Αγιορειτών.
- Συνάφειες / επιρροές εκκλησιαστικής τέχνης και αρχιτεκτονικής στο Πήλιο και το Άγιον Όρος.

Η Οργανωτική Επιτροπή του Επιστημονικού Συμποσίου

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γέρων Συμεών Διονυσιάτης, *Α' Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. της Αγιορειτικής Εστίας*

Μαρία Νάνου, *Ιστορικός βυζαντινής τέχνης, Θεολόγος / Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή, Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*

Διογένης Καραγιαννακίδης, *Δρ. Ν. Δικηγόρος, Πρόεδρος της Εταιρίας Γραμμάτων και Τεχνών Πηλίου*

Αναστάσιος Ντούρος, *Διευθυντής της Αγιορειτικής Εστίας*

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ - ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ:

Μαρία Γιαννέλου, *Προϊσταμένη Διοικητικών και Οικονομικών Υπηρεσιών της Αγιορειτικής Εστίας*

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 14 ΙΟΥΛΙΟΥ 2023

17:30 – 18:00 ΥΠΟΔΟΧΗ - ΕΓΓΡΑΦΕΣ

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΤΕΛΕΤΗ

18:00 – 19:00 Χαιρετισμός της Ιεράς Κοινότητας του Αγίου Όρους Άθω
 Χαιρετισμός της Αντιπεριφερειάρχη ΠΕ Μαγνησίας και
 Σποράδων, κα. Κολυνδρίνης Δωροθέας
 Χαιρετισμός Δημάρχου του Δήμου Ζαγοράς - Μουρεσίου,
 κ. Παναγιώτη Κουτσάφτη
 Χαιρετισμός του Διευθυντή της Αγιορειτικής Εστίας,
 κ. Αναστασίου Ντούρου
 Χαιρετισμός του Προέδρου της Εταιρείας Γραμμάτων και
 Τεχνών Πηλίου, κ. Διογένη Καραγιαννακίδη
 Χαιρετισμός και κήρυξη της έναρξης των εργασιών από τον
 Μητροπολίτη Δημητριάδος και Αλμυρού κ. Ιγνάτιο

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Συμεών Πασχαλίδης

19:00 – 19:30 **Κρίτων Χρυσοχοΐδης**, *Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών /
 Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών - ΕΙΕ*
 Οι Αγιορείτες ιδρυτές πληρορείτικων μονών άγιοι Διονύσιος
 ο εν Ολύμπω και Συμεών ο ανυπόδητος και μονοκίτων: βίοι
 παράλληλοι;
 19:30 – 20:00 **Γιώργος Τσιγάρας**, *Καθηγητής Ιστορίας της Βυζαντινής
 και Μεταβυζαντινής τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας
 Δ.Π.Θ.*
 Ο Άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω: Από το Άγιον Όρος στο
 Πήλιο.

20:00 – 20:30

Γέρων Συμεών Διονουσιάτης

Ο Μητροπολίτης Ιερεμίας Βελεγράδων και η προσφορά του
 στην Ιερά Μονή Διονουσίου του Αγίου Όρους.

20:30 – 21:00

Μοναχός Κοσμάς Σιμωνοπετρίτης, *Διδάκτωρ Τουρκολόγος*

Το νομικό καθεστώς των λεγόμενων «κοινοτικών» μονών του
 Πηλίου επί τουρκοκρατίας και η σχέση με το καθεστώς των
 αγιορειτικών μετοχιών.

ΣΑΒΒΑΤΟ 15 ΙΟΥΛΙΟΥ 2023

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Κρίτων Χρυσοχοΐδης

10:00 – 10:30

Συμεών Πασχαλίδης, *Καθηγητής Θεολογικής Σχολής
 Α.Π.Θ. / Διευθυντής Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών
 Μελετών*

Ιερομόναχος Διονύσιος Ζαγοραΐος: ένας αγιορείτης λόγιος
 του 18^{ου} αιώνα και το έργο του.

10:30 – 11:00

Μοναχός Συμεών Νεζερίτης, *Ιερά Μονή Παναγίας
 Χρυσοποδαρίτισσας Νεζερών Αχαΐας*

Νέα στοιχεία για την ζωή και το έργο του Αγιορείτου
 ιερμονάχου Διονουσίου Ζαγοραίου (†1783).

11:00 – 11:30

Δημοσθένης Στρατηγόπουλος, *Αναπληρωτής Καθηγητής
 Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας Δ.Π.Θ.*

Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης: οφιμαθής αλλά όχι αμαθής.

11:30 – 12:00

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

ΤΡΙΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Μαρία Νάνου

12:00 – 12:30 **Πρωτοπρεσβύτερος Χαρίλαος Παπαγεωργίου**, Κληρικός, Καθηγητής Μ.Ε., Πτ. Φιλολογίας Θεολογίας Α.Π.Θ., ΜΤη Ποιμαντικής, Α.Π.Θ. Υποψήφιος Διδάκτορας Α.Π.Θ., Υπεύθυνος Ιστορικού Αρχείου Ι. Μ. Δημητριάδος Γέρων Γαβριήλ Ιωάσαφ Αγιορείτης. Ο νέος Κτίτωρ και Ηγούμενος της Ι. Μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών Αγίου Γεωργίου Νηλείας Πηλίου (1864–1911).

12:30 – 13:00 **Σταύρος Μαμαλούκος**, Αρχιτέκτων - Ανασπληστής, Καθηγητής Τμ. Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Πατρών Ελάσσων ναοδομία στο Πήλιο και στο Άγιον Όρος από τον 16^ο ως τον 19^ο αιώνα. Παρατηρήσεις και συσχετισμοί.

13:00 – 13:30 **Αθανάσιος Θ. Γαλλής**, Δρ Δασολόγος Τα δασικά οικοσυστήματα του Πηλίου και του Αγίου Όρους. Σύγκριση μεταξύ πρακτικών διαχείρισης σε δάση καστανιάς.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Γιώργος Τσιγάρας

18:30 – 19:30 **Μαρία Νάνου**, Ιστορικός βυζαντινής τέχνης, Θεολόγος Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή, Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Βάσσα Παρασκευά, Δρ Θεολογίας, Διευθύντρια 1ου Πειραματικού ΓΕΛ Ν. Ιωνίας Μαγνησίας

Αγιορείτες ζωγράφοι στο Πήλιο: η δράση των εργαστηρίων των Γαλατσιάνων και Καρπενησιωτών ζωγράφων και των επιγόνων τους (18^{ος}- 19^{ος} αι.).

19:30 – 20:00 **Πασχάλης Ανδρούδης**, Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης / Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

Κεραμικά αγγεία Ιζνίκ του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα στα καθολικά των μονών του Αγίου Όρους και τις εκκλησίες του Πηλίου.

20:00 – 20:30 **Δημήτρης Λιάκος**, Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Η εξέλιξη της γλυπτικής από τον 15^ο αι. και εξής στον Ελλαδικό χώρο. Το αποτύπωμα των έργων του Πηλίου και του Αγίου Όρους.

20:30 – 21:00 **ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ**

ΚΥΡΙΑΚΗ 16 ΙΟΥΛΙΟΥ 2023

07:00 – 10:30 Θεία Λειτουργία στον Ιερό Ναό Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ιερουργούντος του **Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Δημητριάδος και Αλμυρού κ. Ιγνατίου**

12:00 **ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΕΚΘΕΣΗΣ**

«**TIM VYNER. Μια εμπειρία ζωής στο Άγιον Όρος**» στη Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζαγοράς

Πρώτη Συνεδρία

Κρίτων Χρυσοχοΐδης

Ομότιμος Διευθυντής Ερευνών/ Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών - ΕΙΕ

[kchryso1948@gmail.com], [kchryso@eie.gr]

Οι Αγιορείτες ιδρυτές πηλιορείτικων μονών άγιοι Διονύσιος ο εν Ολύμπω και Συμεών ο ανυπόδητος και μονοχίτων: βίοι παράλληλοι;

Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζονται και αξιολογούνται κατ' αρχήν ορισμένα ζητήματα που σχετίζονται με αυτά καθαυτά τα κείμενα των Βίων του αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω, ιδρυτού της μονής Σουρβιάς και του αγίου Συμεών του ανυπόδητου και μονοχίτωνος ιδρυτού της μονής Φλαμουρίου στο Πήλιο.

Και οι δύο άγιοι, με διαφορά περίπου μισού αιώνα, ανδρώθηκαν πνευματικά στο Άγιον Όρος, βίωσαν τα προβλήματα και την αθωνική πραγματικότητα του 16ου αιώνα και εξακτίνωσαν τη δράση τους κυρίως στον γεωγραφικό χώρο της Δυτικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας.

Η περιγραφή και ανάλυση πτυχών του βίου και του έργου τους οδηγούν στην επισήμανση θεαματικών συγκλίσεων στην ιστορική πορεία των δύο αγίων, αποτέλεσμα των καιρίων αιτημάτων της εποχής τους, αλλά και του ευρύτερου πνευματικού κλίματος που είχε διαμορφωθεί στην καθ' ημάς Ορθόδοξη Ελληνική Ανατολή.

Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας

Καθηγητής Ιστορίας Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας Δ.Π.Θ.

[georgtsig@gmail.com]

Ο Άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω: Από το Άγιον Όρος στο Πήλιο;

Ο Άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω, ένας μεγάλος άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, έζησε τον 16° αιώνα, μια εποχή σημαντικής πνευματικής και πολιτιστικής ακμής

των Ορθοδόξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γεννήθηκε στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 15^{ου} αιώνα στη Δρακότρυπα της Καρδίτσας, εκάρη μοναχός στα Μετέωρα, στη συνέχεια μετέβη στο Άγιον Όρος (Καρυές, Σκήπη Καρακάλλου και Μονή Φιλοθέου), πέρασε από τη Σκήπη Βεροίας και ίδρυσε τη Μονή της Αγίας Τριάδας στον Όλυμπο. Λόγω των προβλημάτων που αντιμετώπιζε στον Όλυμπο αναχώρησε για το Πήλιο, όπου στην περιοχή της Σουρβιάς κοντά στη Μακρινίτσα, ίδρυσε τη Μονή της Αγίας Τριάδας, στην οποία εγκαταβίωσε ένα ή τρία χρόνια, σύμφωνα με την άποψη των βιογράφων του.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η σύντομη παραμονή του στο Πήλιο, όπου ίδρυσε τη Μονή της Αγίας Τριάδας και θα αναλυθούν απεικονίσεις του Αγίου Διονυσίου, φορητές εικόνες και τοιχογραφίες. Στην εικονογραφία ο Άγιος αποδίδεται με δύο τύπους: σε ώριμη ηλικία και σε γεροντική ηλικία. Στο Πήλιο και συγκεκριμένα στη Μονή της Σουρβιάς οι απεικονίσεις του Αγίου Διονυσίου ακολουθούν τον δεύτερο εικονογραφικό τύπο, σύμφωνα με τον οποίο απεικονίζεται ως μια γεροντική μορφή.

Γέρων Συμεών Διονυσιάτης

[agiosnifon@gmail.com]

Ιερεμίας Βελεγράδων ο εκ Ζαγοράς και η προσφορά του στην Ιερά Μονή Διονυσίου του Αγίου Όρους.

Ο 18^{ος} αιώνας υπήρξε για πολλές ιερές μονές του Αγίου Όρους, περίοδος οικονομικής κρίσης. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται και η Ιερά Μονή Διονυσίου, η οποία ισορρόπησε τα χρέη της μόλις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Μία από τις σημαντικότερες πηγές για τα δρώμενα στην ιερά μονή, αποτελεί ο χρονικός κώδικας Διον.627, ο οποίος μας παρέχει πληροφορίες για την περίοδο 1730–1840 και μπορούμε να διαπιστώσουμε την προοδευτική οικονομική χρεωκοπία στην οποία περιήλθε η μονή πριν από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα.

Ένας από τους διοικητικούς παράγοντες της μονής που διακρίθηκαν κατά την τελευταία και πιο κρίσιμη περίοδο είναι ο, εκ Ζαγοράς του Πηλίου, Ιερεμίας, ο οποίος προσήλθε στη Μονή Διονυσίου περί το 1740 και πιθανότατα στην ίδια μονή να έλαβε τον βαθμό του πρεσβυτέρου. Αργότερα, προήχθη σε μητροπολίτη του Οικουμενικού θρόνου και υπήρξε Αρχιερέυς προ του έτους 1771. Ωστόσο, η ορι-

στική του επάνοδος στη μονή πραγματοποιήθηκε μάλλον τον Νοέμβριο του 1787, όταν και παραχώρησε σε αυτήν τα υπάρχοντά του.

Την περίοδο εκείνη το χρέος είχε ανέλθει σε δεκάδες χιλιάδες γρόσια, ενώ τα έσοδα ήταν πενιχρά, προερχόμενα κυρίως από τον οβολό των προσκυνητών. Ο Ιερεμίας ενστερνίζεται την ανάγκη και συνδράμει στην προσπάθεια της οικονομικής διάσωσης. Το 1787 παραιτείται από τον θρόνο και αφιερώνει όλη του την περιουσία στη Μονή, ενώ οι υποχρεώσεις τις οποίες ανέλαβε η μονή για τη δωρεά του Ιερεμιά εστιάζονταν σε λατρευτικού και λειτουργικού χαρακτήρα πράξεις, όπως αγρυπνίες, μνημόσυνα, σαρανταλείτουργα κ.λπ.

Στην παρούσα εισήγηση, θα γίνει επίσης αναφορά στις σχέσεις του Ιερεμιά με την Κωνσταντινούπολη και με τον Τζελεπή Γιανακάκη Φραγγόπουλο, άρχων Δραγουμάνο και μεταφραστή του πρέσβη της Πρωσίας στην Κωνσταντινούπολη και στην προσπάθεια που έγινε για να μεταφερθεί στη μονή το λείψανο της δεξιάς χειρός του Τιμίου Προδρόμου.

Πέραν από τα κειμήλια και τα χρηματικά ποσά που προσέφερε στη μονή, εξαιρετικά σημαντική ήταν η συμβολή του Ιερεμιά στον διοικητικό και πνευματικό τομέα καθώς έζησε σε μια δύσκολη καμπή της ιστορίας της Ιεράς Μονής Διονυσίου.

Μοναχός Κοσμάς Σιμωνοπερίτης

Διδάκτωρ Τουρκολόγος

[agrammateiasp@gmail.com]

Το νομικό καθεστώς των λεγόμενων «κοινοτικών» μονών του Πηλίου επί τουρκοκρατίας και η σχέση με το καθεστώς των αγιορειτικών μετοχίων.

Εξετάζεται η ιδιοκτησιακή κατάσταση των κτημάτων δύο εκ των λεγομένων «κοινοτικών» Μονών του Πηλίου, της Μονής Ταξιαρχών και της Μονής Μέγα Σωτήρα, όπως προκύπτει μέσα από τα τουρκικά έγγραφα και γίνεται σύγκριση με το αντίστοιχο καθεστώς των αγιορειτικών μετοχιακών γαιών.

Από τα έγγραφα προκύπτει ότι η περιουσία των λεγόμενων κοινοτικών μονών ανήκε κατά πλήρη κυριότητα στην «αυτοτελή μονάδα» του Μοναστηριού, που αναγνωριζόταν de facto ως φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, διότι ο θεσμός του «νομικού προσώπου» δεν ήταν, βέβαια, θεσπισμένος στο οθωμανικό δίκαιο μέχρι το 1913, αλλά και στον σκοπό που υπηρετούσε η Μονή, η οποία «εκπροσωπείται»

εν προκειμένω από τον μοναχό - Ηγούμενό της, δηλαδή ένα φυσικό πρόσωπο.

Από ιεροδικαστικά έγγραφα (χοτζέτια) και τίτλους ιδιοκτησίας του Ιεροδίκη και του Βοεβόδα Αργαλαστής προκύπτει ότι το Οθωμανικό Δημόσιο αναγνώριζε στις λεγόμενες «κοινοτικές» Μονές ένα είδος νομικής προσωπικότητας, με νόμιμο εκπρόσωπο τον Ηγούμενό τους. Η διατύπωση των εγγράφων «*άπαντα τα εντός των ορίων τούτων κτήματα τελείας κυριότητος, κτίρια, ξυλεύσιμοι τόποι και δάση μεθ' όλων των παραρτημάτων των, δουλειών και δικαιωμάτων, επωλήσαμε, καθ' ό συμφερωτέρας ούσης της πωλήσεως αυτών δια την Μονή ημών*» αποδεικνύει ότι η κυριότητα των συγκεκριμένων κτημάτων, δεν ανήκε στην Κοινότητα του τοπικού χωριού, αλλά στην ίδια την Μονή, η οποία αναγνωριζόταν de facto ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και ως φορέας δικαιοκτητικής ικανότητας, που μπορούσε να εκτελέσει πράξεις αγοραπωλησίας, εκμίσθωσης κ.λπ. Οι κάτοικοι του χωριού θα μπορούσαν πιθανόν, ελλείψει συγκροτημένης μοναστικής αδελφότητας, να συμμετέχουν είτε επικουρικά είτε ως απλοί μάρτυρες των διαχειριστικών πράξεων στη διαχείριση της συγκεκριμένης μοναστηριακής περιουσίας, η κυριότητα όμως επί της περιουσίας δεν ήταν δυνατόν να μεταβληθεί από τη Μονή προς την Κοινότητα του χωριού, ούτε ποτέ άλλαξε η κατηγορία των γαιών στις οποίες ανήκε από μοναστηριακές σε κοινοτικές γαίες.

Κατά συνέπεια υφίσταται σαφής ομοιότητα με τα ακίνητα των Αγιορειτικών μονών, τα οποία αποτελούν το αντικείμενο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 122 του ΟΘΝπΓαιών, σύμφωνα με την οποία «*Αι ανέκαθεν εις μοναστήριόν τι προσηρητημέναι και ως τοιαύται εις τον Δεφτερχανέν καταγεγραμμέναι γαίαι δεν εξουσιάζονται διά ταπίου, ούτε πωλούνται και αγοράζονται*».

Δεύτερη Συνεδρία

Συμεών Πασχαλίδης

Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Διευθυντής Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών

[spaschal@past.auth.gr]

Ιερομόναχος Διονύσιος Ζαγοραίος: ένας αγιορείτης λόγιος του 18^{ου} αιώνα και το έργο του.

Ο ιερομόναχος Διονύσιος ο Ζαγοραίος ανήκει στον κύκλο των Αγιορειτών λογίων της περιόδου πνευματικής ακμής του 18^{ου} αιώνα. Σε έργα και χειρόγραφα σημειώματά του πού απόκεινται κυρίως στο Άγιον Όρος μαρτυρείται ως ιερομόναχος Διονύσιος «ὁ Ζαγοραῖος» ἢ «ἐκ Πορταρίας τοῦ Ζαγουρᾶ». Στις πηγές τον συναντούμε και με την προσωνυμία «ἐν νήσῳ Πιπερίῳ», που δηλώνει την περίοδο της εγκαταβιώσεώς του στη σωζόμενη και σήμερα μονή της Ζωοδόχου Πηγῆς στο ερημονήσι Πιπέρι των Βορείων Σποράδων, μαζί με μία μικρή μοναχική συνοδεία, όπου μάλιστα έκειρε μοναχό και τον γνωστό σπουδαίο λόγιο αυτής της περιόδου Κωνσταντίνο/Καيسάριο Δαπόντε το 1753. Ο Δαπόντες σημειώνει στο έργο του *Κατάλογος Ἱστορικός* ότι ο Διονύσιος είχε εγκαταβιώσει «εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον τῆς Λαύρας». Πιο ακριβῆς, ωστόσο, θα πρέπει να θεωρηθῆι η πληροφορία που προέρχεται από τον τίτλο της γνωστής από τη μεταγενέστερη έκδοση της παράφρασης έργων του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου, στον κώδ. Αγ. Παντελεήμονος 157: «παρὰ Διονυσίου Ζαγοραίου ἱερομονάχου μονάζοντος ἐν τῇ λεγομένη σκήτῃ τοῦ Καυσοκαλυβίου κατὰ τὸ ἀγιώνυμον Ὅρος τοῦ Ἄθωνος, εἶτα μετοικήσαντος ἐν τῇ ἐρημονήσῳ Πιπέρι κάκεῖ τοὺς ἀσκητικούς ἀγῶνας ἕως τέλους ἐκπεράναντος».

Ο Διονύσιος Ζαγοραίος είναι γνωστός κυρίως ως ο πρώτος εκδότης έργων του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου: *Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου τὰ Εὕρισκόμενα διηρημένα εἰς δύο... μεταφρασθέντας εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ Πανοσιολογιωτάτου κυρίου Διονυσίου Ζαγοραίου τοῦ ἐνασκήσαντος ἐν τῇ ἐρημονήσῳ καλουμένη Πιπέρι, τῇ κειμένη ἀπέναντι τοῦ Ἁγίου Ὁρους* [Βενετία 1790]. Η έρευνα σε χειρόγραφες πηγές του Αγίου Όρους και άλλων βιβλιοθηκῶν στον ελλαδικό χώρο έχει αποκαλύψει

και άλλα έργα του, κυρίως παραφράσεις βυζαντινῶν αγιολογικῶν έργων, όπως του Βίου του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου, τα οποία πρόκειται να παρουσιαστούν διεξοδικά στην παρούσα εισήγηση.

Συμεών μοναχός Νεζερίτης

Μοναχός Ιεράς Μονῆς Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης Νεζερών Αχαΐας

[oblatden@gmail.com]

Νέα στοιχεία για την ζωή και το έργο του Αγιορείτου ιερομονάχου Διονυσίου Ζαγοραίου (†1783).

1) Σε ακαταλογογράφητο Αγιαννανίτικο χειρόγραφο εντοπίσθηκε η αρχή του Βίου του οσίου Ακακίου του Καυσοκαλυβίτου (†1730), εκ της οποίας πληροφορούμεθα ότι ο εν λόγω Βίος συνετάχθη «εἰς κοινὴν διάλεκτον ... παρὰ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ κτίτορος τοῦ ἁγίου Μαξίμου, παρακλήσει τοῦ ἐν ἱερομονάχοις Ἰωνᾶ, τοῦ καὶ ὑποτακτικοῦ τοῦ ὁσίου, οὕτινος καὶ ὡς ἐκ προσώπου ἐγράφη». Από το σημαντικό αυτό εύρημα ἀφ' ενός μεν επιβεβαιώνεται η μαρτυρία ότι ο Διονύσιος Ζαγοραίος, πριν μεταβῆ στο ερημονήσι Πιπέρι, είχε ασκηθῆι στην Σκήτη των Καυσοκαλυβίων, ἀφ' ετέρου δε αποδεικνύεται ότι υπήρξε ένας εκ των πρώτων υποτακτικῶν του οσίου Ακακίου, και μάλιστα αυτός ο οποίος – σύμφωνα με τον Βίον – δύο χρόνια μετά την κοίμησι του Οσίου έκτισε ναόν ἐπ' ονόματι του οσίου Μαξίμου του Καυσοκαλύβη. Επίσης επιβεβαιώνεται η διατυπωθεῖσα εικασία ότι αυτός μπορεί να ήταν ο συντάκτης μιας Ακολουθίας του οσίου Μαξίμου και μιας παραφράσεως του Βίου του, που συνέγραψε ο ὁσιος Θεοφάνης Περιθεωρίου.

2) Παρουσιάζεται η σχέση Διονυσίου Ζαγοραίου και Διονυσίου του εκ Φουρνᾶ μέσα από τεκμήρια τέχνης και χειρόγραφες πηγές (Νομοκανονική Συλλογή «Κανονικόν», Ακολουθία Υπεραγίας Θεοτόκου της Ζωοδόχου Πηγῆς, Ακολουθία ιερομάρτυρος Σεραφεῖμ Φαναρίου).

3) Παρουσιάζονται ιδιόγραφοι κώδικες του Διονυσίου Ζαγοραίου και άγνωστα ελάσσονα μεταφραστικά έργα του.

4) Παρουσιάζεται η χειρόγραφος παράδοσις της παραφράσεως του Βίου και των Λόγων του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου από τον Διονύσιο Ζαγοραίο καθώς και οι επεμβάσεις που έγιναν ἐπὶ της παραφράσεως κατὰ την έκδοση αυτής υπό των Κολλυβάδων Πατέρων (Βενετία 1790).

Δημοσθένης Στρατηγόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας Δ.Π.Θ.

[dstratig@he.duth.gr], [stratigopoulosd@hotmail.com]

Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης: οψιμαθής αλλά όχι αμαθής.

Ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης γεννήθηκε το 1835 στον Άγιο Λαυρέντιο του Πηλίου. Το κοσμικό του όνομα ήταν Ζήσης Καμπυλάκης. Στην παιδική του ηλικία δεν φοίτησε ούτε στο Δημοτικό ούτε στο Ελληνικό Σχολείο της εποχής. Έμαθε λίγα γράμματα κοντά στον ιερέα της ενορίας του. Όταν ήταν 16 ετών αναγκάστηκε να εργαστεί ως αγροφύλακας. Κατά τη διάρκεια της εργασίας του ασχολείται με την ανάγνωση τριών βιβλίων που έτυχε να έχει στην κατοχή του. Και πάλι οι γνώσεις του είναι περιορισμένες και εξαντλούνται στον συλλαβισμό και την ανάγνωση. Στην ηλικία των 33 και όντας μοναχός στη Μονή Εσφιγμένου φοιτά για τρία έτη στην Αθωνιάδα. Αυτές ήταν συνολικά οι σπουδές του. Στο εξής ονομάζεται Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης. Το 1871 εγκαταλείπει το Άγιον Όρος και επιστρέφει στην πατρίδα του, όπου ζει μέχρι τον θάνατό του. Στη συνέχεια ανοίγει βιβλιοπωλείο στον Βόλο και ασχολείται συστηματικά με τις εκδόσεις βιβλίων. Πώς ο αγράμματος αγροφύλακας κατόρθωσε να εκδίδει αρχαίους και βυζαντινούς συγγραφείς, να μεταφράζει και να σχολιάζει πατερικά κείμενα, να επιμελείται της έκδοσης Λεξικών και Γραμματικών είναι τα θέματα στα οποία θα προσπαθήσει να δώσει απάντηση η παρούσα εισήγηση. Κυρίως ερευνάται η εκδοτική - φιλολογική δραστηριότητα του Ζωσιμά και γίνεται προσπάθεια να αποκρυπτογραφηθούν οι πηγές του. Αποδεικνύεται εν πολλοίς αυτοδίδακτος, αλλά με ενδιαφέροντα αξιοθαύμαστου εύρους. Ασχολείται με αρχαίους συγγραφείς, με την Εκκλησιαστική Ιστορία, με τη Λαογραφία, την Υμνογραφία, τη Λεξικογραφία, την Αρχαιολογία, την Εκδοτική κ.ά. Ο τολμηρός αυτός μοναχός εκδίδει από το 1886 μέχρι το 1888 το ημερολόγιο «Η Φήμη» και από το 1889 μέχρι το 1901 το μηνιαίο περιοδικό «Ο Προμηθεύς». Το πλούσιο εκδοτικό του πρόγραμμα συμπληρώνει με τη μεγάλη βιβλιοφιλία του. Συγκέντρωσε χιλιάδες βιβλία και έκανε κάτι πρωτοποριακό, ίδρυσε ανοικτή για το ευρύ κοινό Βιβλιοθήκη στον Βόλο. Διαπιστώνουμε ότι, παρά το γεγονός ότι έμαθε γράμματα σε μεγάλη ηλικία, με την προσωπική του σπουδή και μελέτη εξελίχθηκε σε σημαντική μορφή για τα γράμματα της εποχής και της περιοχής.

Τρίτη Συνεδρία

Πρωτοπρεσβύτερος Χαρίλαος Παπαγεωργίου

Κληρικός, Καθηγητής Μ.Ε., Πτ. Φιλολογίας Θεολογίας Α.Π.Θ., ΜTh Ποιμαντικής, Α.Π.Θ.

Υποψήφιος Διδάκτορας Α.Π.Θ., Υπεύθυνος Ιστορικού Αρχείου Ι.Μ. Δημητριάδος

[rcharilaos@gmail.com]

Γέρων Γαβριήλ Ιωάσαφ Αγιορείτης. Ο νέος Κτίτωρ και Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών Αγίου Γεωργίου Νηλείας Πηλίου (1864-1911).

Η ύπαρξη της Ιστορικής Μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών Νηλείας μαρτυρείται για πρώτη φορά τον 12^ο αιώνα, σε μια δύσκολη περίοδο για το κατάσπαρτο από ασκηταριά και μικρότερες ή μεγαλύτερες Μονές Πήλιον ή Όρος των Κελλίων. Σε χάρτες του 1421 εμφανίζεται με την ένδειξη «manastir». Η παλαιά αυτή Μονή, ευρισκόμενη χαμηλότερα από τη σημερινή, αποτελεί την κοιτίδα του γειτονικού χωριού του Αγίου Γεωργίου Νηλείας και κατεστράφη από βαρβαρική - ληστρική επιδρομή το 1310, μεταποπισθείσα κατόπιν στην τωρινή της θέση. Ανασυνίσταται από αγιορείτες μοναχούς την εποχή των ψυχαστικών έριδων, οι οποίοι επιβάλλουν αγιορειτικά πρότυπα στην αρχιτεκτονική και την εσωτερική οργάνωση και ακμάζει πολυεπίπεδα ως την καταστροφή της από τους Τούρκους το 1823 κατά την επανάσταση του Πηλίου, οπότε ερημώνεται.

Ο κατοπινός ιερομόναχος Γαβριήλ Ιωάσαφ (κατά κόσμον Γεώργιος Γαμβρέλης) γεννήθηκε το 1818 στον Άγιο Γεώργιο Νηλείας και ακολούθησε στο Άγιον Όρος τον πατέρα του Ιωάσαφ μοναχό (κατά κόσμον Ιωάννη Γαμβρέλη) εγκατασταθέντες στην Ιβηρητική Σκήπη. Το 1864 ανεχώρησε από εκεί με προορισμό την Ι. Μονή Ταξιαρχών της πατρίδος του όπου εγκαταστάθηκε με τη συνοδεία του, κατόπιν συμφωνίας με τη δημογεροντία του χωριού. Ανέλαβε στα χρόνια της ηγουμενίας του μέγα αναστηλωτικό και ανακαινιστικό έργο. Προσέφερε σε ακτήμονες και εμπερίστατους κάθε βοήθεια, ενίσχυσε τα σχολεία των τοπικών κοινοτήτων, ευεργέτησε τους ενοριακούς ναούς των πλησιόχωρων οικισμών. Αποκατέστησε την περιουσία της μονής, διασφαλίζοντας πόρους από τα μετόχια που σύστησε. Εκοιμήθη το 1911. Στην εισήγηση παρουσιάζονται πτυχές της ζωής και του έργου του μέσα από προφορικό ή αρχειακό υλικό και σχετική βιβλιογραφία.

Σταύρος Μαμαλούκος

Αρχιτέκτων - Ανασπλωτής, Καθηγητής Τμ. Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Πατρών
[smamaloukos@geam-mnimeio.gr]

Ελάσσων ναοδομία στο Πήλιο και στο Άγιον Όρος από τον 16^ο ως τον 19^ο αιώνα. Παρατηρήσεις και συσχετισμοί.

Στην *ελάσσονα ναοδομία*, όπως αυτή νοείται στη μελέτη που ακολουθεί, περιλαμβάνονται οι κατά τεκμήριο μέτριου ή μικρού μεγέθους ναοί που οικοδομούνται σε έναν τόπο παράλληλα με τους μεγάλους και γενικά υψηλών προθέσεων καθεδρικούς και ενοριακούς ναούς καθώς και τα καθολικά των μεγάλων μοναστηριών για να χρησιμοποιηθούν ως ενοριακά ή ιδιωτικά παρεκκλήσια ή ως καθολικά μικρών μοναστηριών.

Σκοπός της μελέτης, στο πλαίσιο της οποίας θα τεθούν και θα εξετασθούν ερωτήματα χωρίς να είναι βέβαιο ότι αυτά θα απαντηθούν οριστικά, είναι η συνεξέταση ενός σημαντικού αριθμού γενικά μικρών διαστάσεων συνεπτυγμένων σταυροειδών εγγεγραμμένων ναών του Πηλίου και του Αγίου Όρους οι οποίοι χρονολογούνται από τις αρχές του 17^{ου} έως τον όψιμο 19^ο αιώνα και χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα κοινά χαρακτηριστικά, πρωτίστως τυπολογικά αλλά, δευτερευόντως, και κατασκευαστικά και μορφολογικά, προκειμένου να διερευνηθούν πιθανοί συσχετισμοί στην προέλευση και τη διάδοσή τους.

Οι εξεταζόμενοι ναοί του Πηλίου είναι παρεκκλήσια, εξωκκλήσια και καθολικά μικρών μοναστηριών, ενώ εκείνοι του Αγίου Όρους είναι ανεξάρτητα ή ενταγμένα σε μεγαλύτερα κτήρια ή κτηριακά συγκροτήματα παρεκκλήσια που εξυπηρετούν διάφορες χρήσεις και ναοί μικρών μοναστικών καθιδρυμάτων (κελιών ή καλυβών σκηπών).

Οι ναοί περιλαμβάνουν μονόχωρο κυρίως ναό και επίσης μονόχωρο ιερό, οι κόγχες του οποίου είναι συχνά ενταγμένες στο πάχος του ανατολικού τοίχου. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ναοί διαθέτουν πλάγιες κόγχες / χορούς, οπότε ανήκουν στον λεγόμενο συνεπτυγμένο αθωνικό τύπο. Η κάλυψη του κυρίως ναού τους γίνεται με ευρύ σχετικά τρούλο πολύ συχνά τυφλό και χωρίς τύμπανο, ο οποίος φέρεται μέσω των λοφίων από το μέτωπο του ημικυλινδρικού θόλου που καλύπτει το ιερό και τα τρία τόξα στα οποία έχουν εκφυλισθεί το νότιο, το βόρειο και το δυτικό σκέλος του σταυρικού σώματος του ναού. Η διάρθρωση των όγκων των ναών είναι

γενικά απλή, ακόμη και στις περιπτώσεις που αυτοί διαθέτουν τρούλους με ψηλά τύμπανα. Στις περιπτώσεις αυτές οι ναοί εμφανίζονται ως μάλλον βαριά και αδιάρθρωτα κτήρια με απλό, πρισματικό όγκο στη σύνθεση των οποίων κυριαρχεί ο σχετικά μεγάλος τρούλος, ο οποίος εδράζεται στη συνήθως απλά διαμορφωμένη στέγη τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ναοί διαθέτουν αρχικούς νάρθηκες, οι οποίοι άλλοτε έχουν τη μορφή ανεξάρτητου χώρου που επικοινωνεί με τον κυρίως ναό μέσω θύρας, και άλλοτε έχουν τη μορφή χώρου πλήρως ή εν μέρει ενοπιωμένου με τον κυρίως ναό, ο οποίος σε μερικές περιπτώσεις καλύπτεται με επίσης ευρύ και συχνά τυφλό και χωρίς τύμπανο τρούλο.

Στη συντριπτική τους πλειονότητα τα κτίσματα της ελάσσονος ναοδομίας τόσο στο Άγιον Όρος όσο και στο Πήλιο ανήκουν σε διάφορες παραλλαγές του ναοδομικού τύπου που περιγράφηκε παραπάνω. Το γεγονός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς ο επικρατέστερος ναοδομικός τύπος της ελάσσονος ναοδομίας στον ευρύτερο ελληνικό χώρο είναι ο μονόχωρος δρομικός ξυλόστεγος ή θολοσκέπαστος, παρά την κάποια διάδοση κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο σε ορισμένες περιοχές, όπως λ.χ. η Αττική, τα νησιά του Αιγαίου και κυρίως οι Βόρειες Σποράδες κ.α., διαφόρων τύπων μονόχωρων ναών στους οποίους περιλαμβάνονται και οι συνεπτυγμένοι σταυροειδείς, από τους οποίους, όμως, η εξεταζόμενη εδώ παραλλαγή διαφοροποιείται κατά περίπτωση λιγότερο ή περισσότερο. Η μελέτη της ελάσσονος ναοδομίας του Αγίου Όρους και του Πηλίου επιτρέπει τη διατύπωση με πολύ μικρή επιφύλαξη της άποψης ότι οι δύο περιοχές είχαν στον τομέα της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής στενή σχέση, η οποία αξίζει να μελετηθεί επιστημονικά.

Αθανάσιος Θ. Γαλλής

Δρ. Δασολόγος - Περιβαλλοντολόγος
[tgallis@hotmail.com]

Τα δασικά οικοσυστήματα του Πηλίου και του Αγίου Όρους. Σύγκριση μεταξύ πρακτικών διαχείρισης σε δάση καστανιάς.

Το όρος Πήλιο (μέγιστο υψόμετρο 1.624 μ., Πουριανός Σταυρός) βρίσκεται στον Νομό Μαγνησίας, στην ανατολική Θεσσαλία και εκτείνεται με κατεύθυνση ΒΔ προς ΝΑ μεταξύ του Αιγαίου πελάγους ανατολικά και του Παγασπητικού κόλπου προς τον

νότο. Το Πήλιο έχει έντονο ανάγλυφο και η μορφολογία του χαρακτηρίζεται και από τη γειννιάσή του με το Αιγαίο. Το Πήλιο έχει πλούσια βλάστηση με κύρια δασικά οικοσυστήματα που αποτελούνται από δάση των δασοπονικών ειδών οξιά, δρυς, πλατάνια, αγριοκαστανιές, δασική πεύκη, συστάδες υβριδογενούς ελάτης καθώς και μακία βλάστηση. Η κλωρίδα του Πηλίου είναι πλούσια και περιλαμβάνει πολλά αρωματικά φαρμακευτικά βότανα, ενδημικά και σπάνια είδη. Επίσης στα χαμηλότερα υψόμετρα υπάρχουν εκτάσεις με δενδροκομικές καλλιέργειες με μηλιές, ελιές, καλλιέργειες καστανιάς (καστανοπερίβολα) κ.λπ. Το Άγιον Όρος είναι η βορειότερη χερσόνησος της Χαλκιδικής και έχει μήκος 50 περίπου χλμ. και πλάτος (8-12) χλμ. έχει έκταση 33.300 τετρ. χλμ. ενώ η κορυφή του όρους Άθως, το οποίο ευρίσκεται στο νοτιοανατολικότερο του άκρο, φθάνει σε ύψος 2033 μ. Στο δασικό οικοσύστημα του Αγίου Όρους εμφανίζονται οικοσυστήματα από θερμόφιλα φυλλοβόλα πλατύφυλλα (δρυός και καστανιάς). Ακόμη εμφανίζονται δάση της οξιάς, των ορεινών μεσογειακών κωνοφόρων της μαύρης πεύκης και της ελάτης καθώς και δάση της χαλεπίου πεύκης. Επικρατούν τα οικοσυστήματα των φυλλοβόλων πλατύφυλλων και ιδιαίτερα της καστανιάς. Η κλωρίδα του Αγίου Όρους είναι πλούσια, περιλαμβάνει 1.453 είδη και υποείδη που αντιπροσωπεύουν 539 γένη φυτών και 109 οικογένειες. Ο μεγάλος κλωριδικός πλούτος κατατάσσει την περιοχή ως μια από τις πλουσιότερες της Ελλάδας. Τα οικοσυστήματα της καστανιάς είναι κοινός τόπος και στο Πήλιο και στο Άγιον Όρος και παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία των περιοχών. Το παρόν άρθρο αναφέρεται στα δασικά οικοσυστήματα μεταξύ των περιοχών, την βιοποικιλότητά τους και επιχειρεί να αναλύσει τις ομοιότητες και διαφορές στην καλλιέργεια και διαχείριση των δασών καστανιάς στις δύο περιοχές.

Τέταρτη Συνεδρία

Μαρία Νάνου

Ιστορικός βυζαντινής τέχνης, Θεολόγος / Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή, Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
[mnanou@uth.gr]

Βάσσα Παρασκευά

Δρ Θεολογίας / Διευθύντρια 1^{ου} Πειραματικού ΓΕΛ Ν. Ιωνίας Μαγνησίας
[vparaskeva@sch.gr]

Αγιορείτες ζωγράφοι στο Πήλιο: η δράση των εργαστηρίων των Γαλατσιάνων και Καρπενησιωτών ζωγράφων και των επιγόνων τους (18^{ος} - 19^{ος} αι.).

Η παλαιότερη γνωστή γραπτή μαρτυρία για την παρουσία Αγιορειτών ζωγράφων στο Πήλιο ανάγεται στο 1778 και συμπίπτει με το πρωιμότερο εντοπισμένο έργο του Αγιορείτη ιερομονάχου Μακαρίου Α΄ από τη Γαλάτιστα Χαλκιδικής στον κατεστραμμένο σήμερα τοιχογραφικό διάκοσμο του δισυπόστατου παρεκκλησίου των Αγίων Αναργύρων και του Αγίου Αντωνίου στη Μακρινίτσα. Σημαίνουσα ωστόσο αποδεικνύεται η δράση Αγιορειτών ζωγράφων στο Πήλιο κατά τον 19^ο αιώνα, περίοδο στην οποία εστιάζει η παρούσα ανακοίνωση. Η επιτόπια έρευνα ανέδειξε τη δράση του εργαστηρίου του ιερομονάχου Ιακώβου του Αγιορείτου, μαθητή του Νικηφόρου Α΄ στο Άγιον Όρος, κύριου εκπροσώπου του εργαστηρίου των Καρπενησιωτών ζωγράφων. Ο Ιάκωβος και οι μαθητές του, οι αυτόδελφοι Δημήτριος Αναγνώστης και Ελευθέριος, με έδρα την Πορταριά φαίνεται να δραστηριοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή του Πηλίου για τουλάχιστον τριάντα έτη (1826–1856) ιστορώντας πενήντα και πλέον εικόνες που κοσμούν μνημειακά ξυλόγλυπτα τέμπλα και προσκυνητάρια ναών στην Πορταριά και τη Μακρινίτσα, ενώ έργα τους έχουν εντοπιστεί και σε ναούς του νοτίου Πηλίου. Παράλληλα, την ίδια περίοδο και συγκεκριμένα μεταξύ των ετών 1832 και 1867, εκπρόσωποι του αθωνικού εργαστηρίου των Γαλατσιάνων ζωγράφων επανεμφανίζονται στην περιοχή. Ο Αθανάσιος από τη Γαλάτιστα υπογράφει τις δεσποτικές εικόνες στο τέμπλο του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στη Μακρινίτσα

(1832–1833). Παρομοίως, στο τέμπλο του ναού του Αγίου Δημητρίου στις Πινακάτες, ο Αγιορείτης Μακάριος Β΄ φιλοτεχνεί τις δεσποτικές εικόνες μεταξύ 1837 και 1840. Περίπου τρεις δεκαετίες αργότερα, ο Πηλιορείτης στην καταγωγή Βενιαμίν Β΄ Κοντράκης, ο οποίος φέρεται ως ο τελευταίος από τους Αγιορείτες εκπροσώπους του εργαστηρίου των Γαλατσιάνων, ιστορεί από το 1864 έως το 1867 σειρά φορητών εικόνων στους ναούς του Αγίου Γεωργίου στον ομώνυμο οικισμό του Πηλίου και του Αγίου Δημητρίου στις Πινακάτες.

Οι ανωτέρω Αγιορείτες μοναχοί και ζωγράφοι εντάσσονται στους επιγόνους των δύο σημαντικότερων καλλιτεχνικών εργαστηρίων του Αγίου Όρους τον 19^ο αιώνα, των Γαλατσιάνων και των Καρπενησιωτών αντίστοιχα. Η συγκριτική παρατήρηση του συνόλου των εικόνων τους στο Πήλιο αναδεικνύει τη συνάφεια του καλλιτεχνικού τους ιδιώματος, στο οποίο κυριαρχούν ο αρμονικός συνδυασμός στοιχείων λαϊκού μπαρόκ και ροκοκό, η επίφαση στην πολυτέλεια και η έντονη διακοσμητική διάθεση. Τα έργα αυτά με την άρτια τεχνική εκτέλεση και την υψηλή καλλιτεχνική ποιότητα αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες τόσο των πνευματικών και καλλιτεχνικών δεσμών Αγίου Όρους - Πηλίου όσο και της διάδοσης της «αγιορειτικής ζωγραφικής» –όπως έχει εύστοχα χαρακτηριστεί– στην περιοχή. Η επίδραση της τέχνης αυτής στην εντόπια παραγωγή εικόνων υπήρξε εμφανής και αδιαμφισβήτητη.

Πασχάλης Ανδρούδης

Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης / Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

[archaio22@gmail.com]

Κεραμικά αγγεία Ιζνίκ του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα στα καθολικά των μονών του Αγίου Όρους και τις εκκλησίες του Πηλίου.

Η ανακοίνωσή μας στοχεύει στην παρουσίαση των επεισακτων κεραμικών έργων της οθωμανικής Νίκαιας (Iznik) του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα που έχουν εντοιχιστεί στα καθολικά των μονών του Αγίου Όρους και σε ναούς του Πηλίου. Πρόκειται για πιάτα «χρηστικά» και διακοσμητικά από λευκό πηλό, στον οποίο έχουν ζωγραφιστεί με ζωηρά χρώματα (μπλε, τρκουάζ, πράσινο, μαύρο, μωβ, κόκκινο, γκριζο) ανθικά σχέδια (φύλλο «σαζ»), γεωμετρικά σχέδια, όλα συνταιριασμένα σε ένα άψογο αισθητικό και καλλιτεχνικό αποτέλεσμα.

Στον ελλαδικό χώρο υπάρχουν μεγάλες συλλογές Ιζνίκ στο Μουσείο Μπενάκη Ισλαμικής Τέχνης στην Αθήνα, στη λαογραφική Συλλογή της Ρόδου, ενώ εντοιχισμένα βρίσκονται στη Μονή Παναχράντου της Άνδρου, σε εκκλησίες του ανατολικού Πηλίου (ιδιαίτερα στη Ζαγορά) και σε μονές του Αγίου Όρους.

Τα κεραμικά Ιζνίκ είναι από τις πιο σημαντικές δημιουργίες της οθωμανικής τέχνης. Τα πρώτα έργα χρονολογούνται στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, με κύριο κέντρο παραγωγής τη Νίκαια της Μικράς Ασίας. Από τα πρώτα δείγματα, τα κεραμικά Ιζνίκ είναι ποιοτικά ανώτερα των κεραμικών εργαστηρίων της Ανατολής. Αυτό οφείλεται στον υψηλής ποιότητας υαλώδη πηλό τους, μείγμα λευκού πηλού και χαλαζία, ο οποίος καλύπτεται με λευκό επίχρισμα και ζωγραφίζεται με πολύχρωμα σχέδια κάτω από μια διάφανη εφυάλωση. Η εν λόγω παραγωγή ήταν σε πλήρη εξέλιξη και άνθηση τον 16^ο αιώνα, ενώ συνεχίστηκε με φθίνουσα πορεία ως τα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

Δημήτρης Λιάκος

Δρ. Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

[liakos712003@yahoo.gr]

Η εξέλιξη της γλυπτικής από τον 15^ο αι. και εξής στον Ελλαδικό χώρο.

Το αποτύπωμα των έργων του Πηλίου και του Αγίου Όρους.

Το ύφος και ο χαρακτήρας της γλυπτικής αλλάζει δραματικά την περίοδο μετά την Άλωση. Σημαντικά κέντρα παραγωγής εντοπίζονται στην Ηπειρωτική Ελλάδα (Δ. Μακεδονία, Ήπειρος κ.α.) και στον χώρο του Αιγαίου (Χίος, Τήνος), ενώ σημαντικός παραμένει και ο ρόλος της Κωνσταντινούπολης. Μέσα από την εξέταση επιλεγμένων έργων από την περιοχή του Πηλίου και το Άγιον Όρος θα σκιαγραφήσουμε την πορεία και την εξέλιξη της τέχνης την περίοδο μετά την Άλωση και θα ανιχνεύσουμε τη δράση συγκεκριμένων εργαστηρίων. Όπως θα φανεί, τα εξεταζόμενα έργα προσφέρουν ένα ασφαλές αποτύπωμα της δράσης δυναμικών εργαστηρίων που διαμορφώνουν εν πολλοίς τις κύριες καλλιτεχνικές τάσεις στη γλυπτική τη μακρά περίοδο από τα τέλη του 15^{ου} αι. και έπειτα.

Ιερά Μονή Σταυρονικήτα, Σπουδή από την πλευρά των βράχων, Υδατογραφία - Γκούας, 2013

Ιερά Μονή Κωνσταμονίου, Οι κήποι της Μονής, Υδατογραφία - Γκούας, 2013

Tim Vyner: Μια εμπειρία ζωής στο Άγιον Όρος

Στην έκθεση παρουσιάζεται το εντυπωσιακό σε έκταση και ποικιλία τεχνολογιών έργο του Βρετανού ζωγράφου Tim Vyner (Τιμ Βάινερ), εμπνευσμένο από την καθημερινότητα της ζωής στο Άγιον Όρος, αποτέλεσμα μίας υποτροφίας που καθιέρωσαν από κοινού ο αρχιτέκτονας-ζωγράφος Doug Patterson, το Royal College of Art και η Αγιορειτική Εστία με την έγκριση της Ιεράς Κοινότητας του Αγίου Όρους και του Δήμου Θεσσαλονίκης, εταιρών της Αγιορειτικής Εστίας.

Ο Tim Vyner, βρετανός ζωγράφος και καθηγητής στο πανεπιστήμιο Bath, συνεχίζει ως δημιουργός την παράδοση των περιηγητών-ζωγράφων που ήδη από τον 17^ο αιώνα επισκέπτονταν το Άγιον Όρος και αποτύπωναν μέσα από το έργο τους την καθημερινή ζωή των μοναχών καθώς και τη ζωή των προσκυνητών

σε ένα κόσμο που συνεχίζει να ζει και να λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο εδώ και αιώνες. Ο ίδιος ταξίδεψε τρεις φορές στο Άγιον Όρος και ως αυθεντικός περιηγητής περπάτησε στα μονοπάτια του Αγίου Όρους, επισκέφτηκε τις μονές, τις σκίτες και τα κελιά, ενώ επίσης βρέθηκε στην μοναστική πρωτεύουσα των Καρυών και κατέγραψε τη λατρευτική ζωή των μοναχών και την αρχιτεκτονική των μονών δημιουργώντας ένα μεγάλο αρχείο υδατογραφιών και ψηφιακών έργων που έχουν μείνει ως παρακαταθήκη στην Αγιορειτική Εστία.

timvyner.com

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ
& ΑΛΜΥΡΟΥ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

ΔΗΜΟΣ ΖΑΓΟΡΑΣ
- ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

